

4.3. METHODS AND FORMS OF PEDAGOGICAL CONTROL AS A FACTOR OF QUALITY ASSURANCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS

4.3. МЕТОДИ І ФОРМИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

// Contemporary Trends of Improving Quality of Pedagogical Activity in the Context of Educational Modernization Process. Edited by Olha Blaha and Jakub Świerzawski. Monograph. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2022. 338 с. (С.287 -298)
ISBN 978-83-963977-7-5 DOI: 10.54264/M009 978-83-963977-7-5.

Орієнтація навчального процесу на розвиток особистості, здатної творчо вирішувати загально-виробничі та соціально-економічні проблеми в їх взаємозв'язку, є основною вимогою до вищої освіти за сучасних умов. Відповідно, від змісту та організації навчально-виховного процесу залежить розв'язання завдань щодо професійного становлення майбутніх випускників, в ході якого важливим показником перевірки результатів навчання і виховання є педагогічний контроль. Отже, контроль є засобом визначення кількісних і якісних параметрів технології навчання та виступає як один із невід'ємних компонентів процесу діагностування навчальних досягнень студентів.

Питання контролю навчання вивчали: А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Безносьок, В. Безпалько, М. Махмутов, Н. Тализіна (психолого-педагогічні аспекти контролю), В. Бочарнікова, І. Булах, Л. Добровська, В. Ільїна, Е. Лузік, О. Мокрова, І. Романюк (сучасні підходи до організації контролю навчання). Питання класифікації методів і форм педагогічного контролю розглядали: І. Волощук, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, О. Киричук, В. Козаков, В. Маслов, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сидоренко, А. Степанюк та ін.

²⁹⁴ Васюк О., Майданюк Н. Організація контролю навчання студентів. К: Вісник книжкової палати, 2009. 50 с.

Крім того, актуальним сьогодні є перенесення акцентів на вивчення ролі контролю у формуванні мотивації учіння студентів, розвитку їх пізнавальної самостійності, самоконтролю особистості.

Різні аспекти формування у студентів умінь здійснювати самоконтроль та самооцінку в навчально-пізнавальній діяльності відображені у працях

С. Архангельського, Л. Божовича, В. Бондаря, В. Бочарникової, В. Буряка, С. Гончаренка, С. Ель-Ходарі, В. Євдокимова, І. Загвязинського, В. Козакова, В. Краєвського, М. Кувшинова, В. Лозової, О. Малихіна, Г. Нікіфорова, Н. Ничкало, В. Сластьоніна, В. Шахова, В. Якуніна та ін.

Отже, об'єктивність перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу забезпечується використанням різних методів і форм педагогічного контролю. У сучасній теорії і практиці освіти прийнято диференціювати: усний і письмовий контроль, тестовий, графічний, програмований контроль, практичну перевірку. Також виокремлюються методи самоконтролю й самооцінки. Відповідно до кількості опитуваних суб'єктів учіння під час аудиторних занять використовують індивідуальну та фронтальну форми перевірки знань, умінь і навичок. У якості підсумкової форми педагогічного контролю в ЗВО практикується проведення: заліків, іспитів, курсових робіт, державних іспитів та захисту дипломних проєктів.

²⁹⁵ Шидловська В., Мирончук Н. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів та форми його здійснення. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: збірник наукових праць*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 165.

²⁹⁶ Янченко О. І. Форми і методи контролю знань в умовах сучасних навчальних технологій. Кривий Ріг, 2008. С. 8.

У сучасній класифікації методів педагогічного контролю найпоширенішим є усне опитування. Його важливою перевагою є те, що забезпечується міжособистісна комунікація між педагогом і учнем (студентом). Завдяки цьому викладач може визначити індивідуальний рівень засвоєння навчального матеріалу. Проте, проведення усного опитування вимагає додаткових зусиль викладача для попередньої підготовки. На підготовчому етапі він здійснює ретельний відбір змісту запитань, всебічно осмислює його, підбирає задачі та приклади, продумує шляхи активації пізнавальної діяльності усіх здобувачів освіти. Окрема увага звертається на забезпечення під час заняття ділової та доброзичливої атмосфери.

Усне опитування може відбуватися у фронтальній, індивідуальній та комбінованій формі. Класичним форматом проведення фронтального опитування є бесіда. Її доцільно використовувати на етапі повторення

навчального матеріалу як засіб закріплення знань та умінь. Для індивідуального усного опитування рекомендується формулювання таких запитань, які потребують розгорнутої відповіді. Задля того, щоб інші студенти (учні) слухали відповідь свого товариша, їм пропонується проаналізувати чи оцінити відповідь. Для організації комбінованої форми роботи групи під час індивідуального опитування доцільно формулювати додаткові завдання групі. Приміром, це можуть бути завдання, які пропонують навести приклад до конкретних положень відповіді.

Письмовий контроль використовується в аудиторній та позааудиторній роботі. Суттєвою його перевагою є те, що за стислий термін є можливим перевірити засвоєння всіма здобувачами освіти навчального матеріалу. Це, в свою чергу, дозволяє визначити напрямки для індивідуальної роботи. Тривалість письмових контрольних робіт може бути як короткочасною (7-15 хв.), так і тривалішою. Проте, не має перевищувати одну академічну годину.

²⁹⁷ Там само, с. 9.

Найпоширенішим у сучасних закладах вищої освіти вважається стандартизований контроль знань. Він здійснюється шляхом тестування упродовж усього періоду навчання. Ця методика передбачає альтернативний вибір відповідей, який полягає в тому, що до сформульованих запитань пропонуються різні варіанти відповідей. Здобувач освіти має оцінити їх правильність. Водночас, студентам можуть бути запропоновані не тільки відповіді, а й цифрові коди. Це, як правило, номер варіанта відповіді. Серед переваг тестового контролю є те, що за допомогою найпростіших засобів (бланків, матриць) студент відповідає на всі запитання. Водночас, його недоліком є можливість вгадати правильну відповідь.

Тестовий контроль включає кілька етапів, основними серед яких є:

- визначення змісту контролю відповідно до навчальних завдань;
- підбір технічного забезпечення контролю;
- формулювання контрольних завдань;

- обмірковування їх змісту і методики застосування;
- рецензування контрольних питань;
- апробація контрольних завдань в освітньому процесі;
- вдосконалення змісту і методики проведення тестового контролю.

²⁹⁸ Там само, с. 15.

²⁹⁹ Там само.

Як зазначає І. Янченко, перевагами тестування є те, що вони підвищують об'єктивність педагогічного контролю, виключаючи або ж зводячи до мінімуму вплив на оцінку побічних факторів, зокрема особистісні судження викладача. Відтак, тестування має більшу ефективність, ніж традиційні методи контролю. Тестовий контроль може одночасно проводитися в одній групі чи на цілому курсі.

Із точки зору раціональності використання робочого часу викладача, обробка результатів тестування з використанням спеціальних «ключів» для тесту здійснюється значно швидше, ніж перевірка письмової контрольної роботи. Однак, до застосування тестування, як методу педагогічного контролю, є певні обмеження, оскільки не можливо здійснити перевірку глибинного розуміння предмету. Водночас той факт, що він не дозволяє безпосередньо контактувати зі студентом, робить контроль об'єктивнішим, проте суттєво підвищує ймовірність впливу на результат оцінювання інших випадкових факторів. Експерти в галузі дидактики роблять висновок, що найдоцільніше поєднувати тести із традиційними методами педагогічного контролю²⁹⁹.

Важливим в процесі навчання є усвідомлене регулювання студентом своєї діяльності задля своїх вимог, цілей, правил – самоконтроль – вміння перевірити власними силами самого себе, свою роботу, свої знання, поведінку і регулювати їх шляхом внесення відповідних корективів.

Зазначимо, що під час формування самоконтролю відбувається зміна позиції студента в ході становлення нових способів освітньої діяльності, збільшення частки його самостійності у процесі оволодіння знаннями з дисципліни; зміна форм співпраці викладача зі студентами, що пов'язано з

переходом від спільної діяльності викладача та студента до такої, що повністю саморегулюється. Крім того самоконтроль є ефективним дидактичним засобом професійного і особистісного розвитку студента, головна мета якого – покращення академічної успішності студентів завдяки підвищенню навчальної активності та оптимізації морально-психологічного стану як окремих студентів, так і всього колективу, створення позитивного ставлення до навчально-виховного процесу³⁰⁰. На різних етапах процесу навчання студенти по-різному контролюють себе: поступово зовнішній контроль замінюється внутрішнім і перетворюється на самоконтроль. Навчання і формування самоконтролю у студентів у свою чергу буде сприяти становленню адекватної самооцінки своєї навчальної діяльності.

³⁰⁰ Агапова М. О. Самоконтроль і самооцінка як складники навчальної діяльності майбутніх інженерів-педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4, 2013. С. 64-71.

³⁰¹ Ксензова Г. Ю. Оценочная деятельность учителя. Учебно-методическое пособие. *Проблеми та тенденції розвитку педагогічної освіти*. № 4, 2013. М.: Педагогическое общество России. С. 68-69.

Самоконтроль тісно пов'язаний з іншим компонентом навчальної діяльності – самооцінкою, оскільки самоконтроль визначають і як складову самооцінки. Так з педагогічної точки зору «самооцінка» це емоційно насичена оцінка себе як особистості, власних здібностей, вчинків, якостей, а також важливий регулятор поведінки індивіда. Вона більш за все пов'язана з характеристикою процесу виконання завдань, його плюсами і мінусами і найменше – з балом³⁰¹. Отже, при виставленні оцінки викладач виявляє свої суб'єктивні думки про знання студента або робить відповідні висновки у найменш інформативній формі, а при самооцінці студент дає самому собі змістовну і розгорнуту характеристику, робить аналіз своїх результатів, переваг та недоліків і намагається знайти шляхи їх усунення.

Отже, самооцінка є процесом саморегуляції, визначає напрям і рівень активності студента, його ставлення до навчання, до самого себе, оточення; є важливою детермінантою всіх форм, видів його діяльності та соціальної поведінки. Необхідно пам'ятати, що без самоконтролю і самооцінки самостійна робота видається малоефективною, адже вона є лише вмінням студентів ²⁹²

правильно вибрати потрібні дані, орієнтуючись на свої знання, завдання та вимоги викладача.

Аналізуючи зміст та сутність умінь самоконтролю навчальної діяльності студентів, виходимо зі структури даної діяльності та її специфіки у ВНЗ. Навчальна діяльність студентів обумовлюється і спрямовується змістом освіти, діяльністю, що навчає та формує вчених-викладачів, та передбачає самостійну роботу студента. Вона має системний характер, професійно спрямована, здійснюється у теоретичній і практичній формах, керується як викладачами, так і рівнем організації самостійної пізнавальної роботи студентів, у тому числі ступенем сформованості умінь самоконтролю.

Тому важливим у цьому процесі вважаємо виокремлені М. Москалець такі важливі компоненти умінь самоконтролю: мотиваційний компонент, який створює позитивну мотивацію до здійснення діяльності відповідно до сформованих еталонних уявлень на основі поточного, проміжного і підсумкового контролю; прогностичний, що дозволяє передбачати умови, результати і труднощі навчально-пізнавальної діяльності і спроектувати необхідні способи самоконтролю її перебігу; інтелектуальний, який містить сформовані знання про види, форми і способи самоконтролю; виконавський – систему сформованих способів, сукупність дій, прийомів самоконтролю різних видів і форм навчальної діяльності; регулювальний – сукупність психічних якостей, які визначають успішність здійснення повного циклу дій з самоконтролю; результативну.

302 Москалець М. М. Питання змісту і сутності умінь самоконтролю навчальної діяльності студентів. *Вісник Черкаського ун-ту. Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Черкаси, 2010. Вип. 186. С. 98-100.

У процесі спонукання студентів до самоконтролю викладач формує у них потребу в самоконтролі, пояснює сутність прийомів самоконтролю, а також дає необхідні інструкції з проведення самоконтролю. Непрямий розвиток самоконтролю полягає у перевірці викладачем самостійної діяльності студентів, організації взаємоперевірок студентів, а також такого виду роботи, як контроль студентами діяльності викладача. На етапі безпосереднього

розвитку самоконтролю студентами здійснюється самоперевірка власної навчальної діяльності, відбувається виявлення причин допущених помилок, а також процес щодо попередження помилок. Усі перераховані вище дії в сукупності дозволяють організувати ефективний процес формування адекватного самоконтролю і самооцінки. Це ще раз доводить, що самоконтроль і самооцінка є важливим напрямом самовдосконалення в навчальному процесі та в процесі вивчення.

В процесі навчання пропонується використовувати такі форми самооцінки та самоконтролю студентів як тестування з наступною самоперевіркою; взаємне опитування та тестування; самооцінка результатів виконання завдань для самостійної роботи за відповідною шкалою оцінювання; взаємне оцінювання та обговорення якості виконання завдань для самостійної роботи; самостійне оцінювання результатів навчання та самостійної роботи за відповідними шкалами оцінювання.

303 Агапова М. О. Самоконтроль і самооцінка як складники навчальної діяльності майбутніх інженерів-педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4, 2013. С. 64-71.

Отже, правильно організований самоконтроль і подальша самооцінка отриманих результатів сприяє формуванню самоосвітньої компетенції, необхідної для професійного становлення особистості. Самооцінка студента в навчальному процесі розвиває критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей, об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Варто відзначити, що відповідно до призначення і характеру в освітньому процесі виокремлюють такі види контролю як: попередній, поточний, або побіжний, тематичний, періодичний, підсумковий, заключний.

Попередній контроль дозволяє викладачу ознайомитися з результатами засвоєння раніше вивченого матеріалу та загальним рівнем готовності здобувачів сприймати нову навчальну інформацію. Попередня перевірка знань, як правило, проводиться в формі письмових контрольних робіт чи фронтальних опитувань. Вони здійснюються на початку практичних чи лабораторних робіт, а також усної перевірки знань окремих здобувачів.

Поточний контроль є найпоширенішим і найефективнішим у вивченні навчального матеріалу. Його характерною особливістю є те, що він здійснюється під час щоденної навчальної діяльності, як правило, на аудиторних заняттях. Поточний контроль здійснюється завдяки систематичному спостереженню викладача як за роботою всієї групи, так і її кожного члена зокрема. Він ефективний при перевірці знань, вмінь і навичок в процесі вивчення нового навчального матеріалу, при повторенні, закріпленні. Завдяки отриманій інформації викладач проводить необхідну корекцію навчальної діяльності здобувачів освіти.

Функцією тематичного контролю є перевірка, оцінка і корекція засвоєння системних знань, навичок і вмінь.

Мета періодичного контролю – це перевірка знань, умінь, навичок, оволодіння матеріалом великим за обсягом. Приміром, це може бути вивчене упродовж семестру. В свою чергу підсумковий контроль здійснюється наприкінці семестру чи атестаційного періоду задля визначення та оцінювання знань за даний проміжок часу – перевідні заліки, іспити. Поруч із цим заключний контроль здійснюється після завершення вивчення навчальної дисципліни задля визначення та оцінки успішності кожного студента за період вивченого ним курсу.

³⁰⁴ Зварич І. Проблема удосконалення контролю і оцінки знань студентів. *Рідна школа*. 2000. № 10. С. 43.

³⁰⁵ Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. Київ, 2011. С. 42.

Згідно з місцем у навчально-пізнавальній діяльності студентів, в сучасній дидактиці Вищої школи викоремлюється міжсесійний і підсумковий контроль. Міжсесійний контроль передбачає визначення результатів навчання в період між сесіями. При цьому проводиться попередня, поточна і тематична перевірки³⁰⁵. У свою чергу, метою підсумкового контролю є перевірка рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентів за тривалий період навчання. Це може бути семестр чи рік, на час завершення курсу навчання. Він спрямовується на виявлення системи і структури знань здобувачів освіти. Виокремлюють семестровий підсумковий контроль і державну атестацію.

Як визначається в Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, семестровий контроль проводиться у формі іспиту, диференційованого чи семестрового заліків. Іспит є формою підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з певної навчальної дисципліни за семестр.

Іспит, як підсумковий етап вивчення навчальної дисципліни або її частини, дозволяє перевірити знання та уміння студентів. Провідне значення мають семестрові і перевідні іспити. Завдяки цій формі організації педагогічного контролю проводиться підсумкова перевірка результатів навчальної діяльності.

Іспит дає можливість кожному здобувачеві у відносно стислий термін осмислити весь пройдений курс. Водночас, він сконцентровує увагу на його ключових аспектах, закріплює в пам'яті основний його зміст.

У сучасній дидактичній системі класифікують два основних види іспитів. Перший з них без іспитових білетів, а другий – з білетами для іспитів. Перший вид наразі рідко застосовується, на відміну від того, що з іспитовими білетами. При іспиті без білетів проводиться бесіда, під час якої спочатку пропонується одне запитання і дається деякий час для його обдумування. Рекомендується, щоб це запитання було не другорядним і в жодному випадку не віддаленим від основних понять курсу. В перебігу відповіді, залежно від її якості, екзаменатор поступово розширює поставлене завдання. Бесіда дозволяє з'ясувати не тільки рівень формальних знань з конкретного питання, а й поняття його значення в усьому курсі та зв'язку з іншими питаннями. Унаслідок цього з'ясовується, чи користувався здобувач при вивченні навчальної дисципліни додатковою літературою.

Заключною формою контролю є державні іспити. Їх мета – комплексна перевірка рівня готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

306 Янченко О. І. Форми і методи контролю знань в умовах сучасних навчальних технологій. Кривий Ріг, 2008. С. 20.

Сутність диференційованого заліку, як форми підсумкового контролю, полягає в оцінюванні засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу з

певної дисципліни на підставі результатів виконання індивідуальних завдань. До такого виду завдань можуть належати розрахункові, графічні тощо. Диференційований залік планується за відсутності модульного контролю та іспиту. Він не передбачає обов'язкової присутності студента.

Семестровий залік, будучи формою підсумкового контролю, полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу на основі результатів виконання всіх видів робіт на практичних, семінарських чи лабораторних заняттях. Його планування відбувається за умови відсутності модульного контролю та іспиту. На ньому не передбачено обов'язкову присутність здобувачів. Студент допускається до семестрового контролю, якщо він виконав усі види робіт з конкретної навчальної дисципліни, що передбачаються навчальним планом на семестр. У зв'язку з правилами кредитно-модульної системи підсумкова оцінка з певної навчальної дисципліни становить суму рейтингових оцінок (балів), які здобувачі отримали за певні оцінювані форми навчальної діяльності.

307 Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. Київ, 2011. С. 43.

Важливо зазначити, що під час навчання педагогічний контроль реалізується на трьох основних етапах. На першому з них проводиться вхідний контроль. Він дозволяє визначити вихідний рівень знань всіх суб'єктів учіння. Його метою є виявлення рівня здобутих знань.

На другому етапі реалізуються завдання поточного і рубіжного контролю. Вони є органічною та мотиваційною частиною управління процесом навчання. На третьому етапі реалізується підсумковий контроль. Він необхідний для корекції знань студентів на заключному етапі їхнього навчання у ЗВО. Поточний контроль проводиться з метою моніторингу якості освітнього процесу, а також його результатів у міжсесійний період. Він здійснюється під час аудиторних практичних занять, контрольних робіт, перевірки самостійної роботи.

Важливо, щоб всі результати поточного контролю використовувалися для забезпечення ритмічної навчальної діяльності викладачів і студентів. Також

вони важливі для своєчасності визначення важкої для засвоєння навчальної інформації. Рубіжний контроль реалізується для оцінки знань і навичок за окремими межами чи розділами курсів. Рубіжний контроль становить основу освітнього процесу вищої школи. Він представлений контрольними роботами чи співбесідами. Також можливе їх поєднання.

За своєю сутністю рубіжний контроль є моделлю іспиту. Підготовка здобувачів до рубіжного контролю становить основу підготовки до іспиту. За підсумками рубіжного контролю викладач одержує докладнішу, аніж на іспиті, інформацію про процес засвоєння знань. Це, в свою чергу, дозволяє вносити корективи у виклад навчального матеріалу. У зв'язку з цим письмовий рубіжний контроль рекомендується використовувати для проведення «прямих замірів» знань студентів. Однією з ефективних форм проведення «прямих замірів» в межах університету є так звані «ректорські заміри». Поруч із цим практикується проведення «прямих замірів» на рівні факультету чи кафедри.

308 Тарасенко М. Місце і значення контролю як мотивація до успішного навчання студентів у ЗВО.

Таким чином, у сучасній дидактиці активно вивчається класифікація форм і методів педагогічного контролю. Найпоширенішими класифікаціями форм і методів педагогічного контролю є усний, письмовий контроль, стандартизований (тестовий, графічний, програмований) контроль, практична перевірка. Окреме місце відводиться методам самоконтролю й самооцінки. Відповідно до кількості опитуваних суб'єктів учіння під час аудиторних занять використовуються індивідуальна та фронтальна форми перевірки знань, умінь і навичок. У практику освітніх закладів впроваджуються різні їх види з метою оптимізації навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння та забезпечення якості освіти.

Література

1. Агапова М. О. Самоконтроль і самооцінка як складники навчальної діяльності майбутніх інженерів-педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 4, 2013. С. 64-71. URL http://library.kpi.kharkov.ua/truss_2013_4_9.
2. Васюк О., Майданюк Н. Організація контролю навчання студентів. К: Вісник книжкової палати, 2009. 50 с.
3. Зварич І. Проблема удосконалення контролю і оцінки знань студентів. *Рідна школа*. 2000. № 10. С. 43-45.
4. Ксензова Г. Ю. Оценочная деятельность учителя. Учебно-методическое пособие. *Проблеми та тенденції розвитку педагогічної освіти*. № 4, 2013. М.: Педагогическое общество России. 128 с.
5. Москалець М. М. Питання змісту і сутності умінь самоконтролю навчальної діяльності студентів. *Вісник Черкаського ун-ту. Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Черкаси, 2010. Вип. 186. С. 98-100.
6. Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. Київ, 2011. 102 с.
7. Тарасенко М. Місце і значення контролю як мотивація до успішного навчання студентів у ЗВО. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10510/1/>.
8. Шидловська В., Мирончук Н. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів та форми його здійснення. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном*: збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 165-168.
9. Янченко О. І. Форми і методи контролю знань в умовах сучасних навчальних технологій. Кривий Ріг, 2008. 29 с